

DASEIN A JEHO MOŽNOSTI

Asi nejpodrobnější výklad sémantické historie slova *Dasein* v současnosti poskytuje heslo „Dasein/Existenz“ v mezinárodním lexikonu „nepřeložitelných výrazů“, jehož hlavní editorkou je Barbara Cassinová.¹ Heslo, jež vyhotovil Pascal David, zachovává schéma, které máme v obecném povědomí: Kant „vzal a poněmčil“ latinské *existentia*; Heidegger vzal existující výraz *Dasein* – který doslova znamená „být tu“ – a vtiskl mu nový význam.

Důsledným využitím současných databází lze tento obrázek přinejmenším zproblematizovat.²

Substantivní výraz *Dasein* se objevuje v 17. století; jde o běžný výraz s významem „přítomnost“, totiž přítomnost jedince v nějaké společnosti, u nějaké události či na nějakém místě, ale též (později) například přítomnost prvku ve sloučenině. Nejstarší dohledatelný výskyt je z roku 1666: „Tato kaple byla doposud zazděná,“ píše se v cestopisu G. Ch. von Neitzschitze (v témže žánru bychom našli mnoho dalších ukázek), „a až teď v mé přítomnosti (bey meinem Daseyn) byl vchod znovu probourán.“ Už bratři Grimmové ve svém slovníku píšou, že tento úzus ochabuje; přesto přetrval (coby vzácný, ne však archaický) dodnes.

V průběhu 18. století se pak ujímá významově rozšíření na „život v celém jeho rozsahu, jsoucnost, existenci, výskyt věcí“ (jak formulují Grimmové). Pro život jako takový užívá výrazu *Daseyn* J. Ch. Gottsched v poémě vydané roku 1730; fiktivní životem znechucený stařec tu prohlašuje, že je na světě nadarmo (Mein Daseyn ist umsonst). Týž Gottsched poskytuje shodou okolností první dohledatelný výskyt vyhraněně filosofického užití pro existenci jednotlivého předmětu, a to v pojednání *Erste Gründe der gesammten Weltweisheit* z roku 1733; výraz *Daseyn* však má již v tomto prvním vydání mnohokrát reeditovaného spisu i vlastní heslo v rejstříku, což lze považovat za indicii, že jde o etablovaný termín. Jako rovnocenné synonymum přítom Gottsched používá vazbu *wirklich verhanden* (*verhanden* je v dané době užívaná varianta

¹ B. Cassin (vyd.), *Vocabulaire européen des philosophies: dictionnaire des intraduisibles*, Paris 2004. K dispozici jsem měl anglickou verzi *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon*, Princeton 2014, zde viz str. 195–199.

² U hesel v jazykovém slovníku je standardní neuvádět přesné odkazy; pro úsporu místa tak činíme i zde.

vorhanden) a mluví o tom, že *Daseyn* vykazuje ta možnost, která se naplní (*erfüllet werden*) a uskuteční (*zu Stande kommen*); souhrnný závěr pak zní: *Die Wirklichkeit also, oder das Daseyn eines Dinges ist die Erfüllung seiner Möglichkeit* (důraz v originále). Jako latinské ekvivalenty jsou na okraji stránky uvedeny výrazy *existentia* a *actualitas* a v následujícím výkladovém paragrafu *esse*.

Nedlouho poté dochází k dalšímu posunu, když se probíraný výraz objevuje s neurčitým členem. V roce 1754 tento úzus nacházíme v grammatice spisovné němčiny Samuela Lenze: předložkové vazby s určitým pádem jsou podmíněny například tím, že daná předložka „označuje výskyt (*ein Daseyn*), přítomnost (*eine Gegenwart*), pohyb nebo zjevné jednání“. V roce 1756 se týž úzus opakovaně objevuje v německém překladu Berkeleyho *Tři dialogů* a Collierova *Clavis universalis*. Německému „*wenn es auch ein Daseyn hätte*“ přitom u Colliera odpovídají slova „*if it were in being*“. Berkeleyho *Tři dialogy* jsou překládány z francouzštiny a výrazu *ein Daseyn* odpovídají například výrazy *être* či *subsistance*.

Kant tedy ve spise *Der einzig mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration des Daseins Gottes* (1762–1763) plně využívá možností, které mu dobová němčina poskytuje, avšak není jazykovým inovátorem. Výrazy *Dasein* a *Existenz* používá jako synonyma, nevidím ale důvody k tvrzení, že by německý výraz byl významově formován latinským, možná spíše naopak: Kant v úvodní kapitole „*Vom Dasein überhaupt*“ zdůrazňuje, že *Dasein* je jednoduchá představa, nespjatá se zvláštní naukou, a možná právě proto filosof užívá téhož výrazu i v dalších nadsedech. V nauce o kategoriích z *Kritiky čistého rozumu* se *Dasein*, jak známo, používá synonymně s *Wirklichkeit*.

K definičnímu vyhranění ale nedochází jen u filosofů. V roce 1779 píše J. H. Jung-Stilling ve spise *Versuch einer Grundlehre sämtlicher Kameralwissenschaften*: „Bytím (existencí) člověka nemíním pouhý jeho život, ale celou tkáň jeho života, celý okruh jeho působení“ (*Unter dem Daseyn [Existenz] des Menschen verstehe ich nicht nur das bloße Leben desselben, sondern auch sein Weben, wie er lebt, oder seinen ganzen Wirkungskreis*); pro holý život či základní potřeby je naopak zaveden termín *das bloße* (sic) *Daseyn*.

Hegelovu letmou lexikální poznámku z *Velké logiky* – výraz *Dasein* prý „etymologicky vzato“ znamená „bytí na určitém místě“ (*etymologisch genommen: Sein an einem gewissen Orte*) – dlužno brát se zrnkem soli. Podstatnější informaci i o Hegelově vlastním jazykovém cítění nám naopak skýtá fakt, že *Dasein* u něj označuje „určité“, „konkrétní“ bytí.

Dasein ve smyslu „život“ se v průběhu 19. století osamostatňuje, tj. dané slovo může zmíněný význam nést i mimo vazby typu *unser Dasein* či *menschliches Dasein*, které příslušnou dimenzi specifikují. Spis z roku 1886 o pojetí smyslu života v biblické knize *Kazatel* tak nese název *Koheleth's Untersuchung über den Wert des Daseins* a manuál křesťanské dogmatiky z pera A. E. Biedermanna, vydaný roku 1869, může obsahovat následující pasáž: „Das Sein des endlichen Daseins, das in dessen positivem Da-sein als räumlichem nicht da ist, und doch als Grund seinem Dasein immanent sein muss, ist negativ in ihm da, als der *Zeitprocess des räumlich Daseienden*“ (důraz v originále; orientační překlad: „Bytí konečného života – bytí, jež není obsaženo v jeho pozitivním bytí-tu coby prostorovém, a přesto musí být v jeho žití imanentní coby důvod – v něm jest *negativně*, coby časové dění toho, co jest a žije v prostoru“).

Když tedy Thormayerův filosofický slovník ve třetím vydání z roku 1922 uvádí pro termín *Dasein* jedině objasnění, a to „skutečný výskyt v protikladu k myšlenému bytí“, lze to přijmout jako charakteristiku dominantního úzu v prostředí akademické filosofie; rozhodně se tím ale nevyčerpává celé významové spektrum slova – a to ani s ohledem na akademické prostředí. Heidegger oživuje významové souvislosti s dlouhou historií, které byly přítomny v mluvené, literární i odborné němčině.

Jak *Dasein* překládat? Patočkou navržený „pobyt“, zachovaný překladateli *Bytí a času*, se ve světle uvedených skutečností jeví jako velmi dobrá, snad i optimální volba: německý výraz se také vyvíjel od dočasného pobývání na určitém místě či v určité společnosti k celoživotnímu „pobytu“ každého člověka na světě. Obsahově mírně výhodnější je „pobývání“, zbavené konotace intervalu stráveného mimo domov; sdílí ale negativní rys mnoha dalších alternativ, totiž nesklonnost.

Pokud bychom chtěli (s odvoláním na Heideggerovo zdůraznění momentu *Da* v *Bytí a čase*) zachovat morfologickou kompozici německého vzoru, dlužno preferovat „tu“ před „zde“ a „tubytí“ před „bytí tu“. Německé *da* v *Dasein* neoznačuje určité fixní místo, nýbrž volný a volně expandovatelný okruh toho, co je přítomno, co je relevantní a zjevné; tomu v češtině lépe odpovídá příslovce „tu“, nikoli „zde“. „Zde“ zpravidla evokuje ukázání prstem, bod či vymezenou oblast v prostoru; školní a vojenské „Zde!“, jež vyjadřuje přítomnost, je v tomto směru výjimkou. Výraz „tu“ naopak přirozeně spojujeme především s idiomy „tak už jsem tu“ (tj. spolu s vámi), „tu to máme“ (po ruce) nebo „ach, není tu, není“ (tj. je pryč, sešlo ze světa). Jinak řečeno: české „zde“ nese výhradně

prostorový význam, zatímco české „tu“, stejně jako německé *da*, může mít i význam časový; povel „Počkej tu!“, vyjadřující přesné místní určení, je v tomto směru výjimkou. Právě tuto výjimku ale může evokovat substantivizovaná vazba „bytí tu“, zatímco tvar „tubytí“ je významově přesnější a navíc originálu odpovídá morfologicky.

Pokud bychom chtěli uvažovat o nové překladové variantě, nabízí se české slovo „byt“, jehož škála významů sahá od jednotlivé bytosti přes pobyt a místo k pobytu po život a bytí jako takové. Staročeská skladba *Tkadleček* obsahuje slova: „vše, což živost aneb byt má neb kde jest“, Chelčický píše v *Postile* o Kristu: „Vešken byt putování jeho zde pracovitý byl.“ Jungmannův slovník uvádí „byt“ jako jeden z ekvivalentů německého *Daseyn*. Ještě za první republiky se slovo „byt“ běžně užívá pro způsob života daného národa nebo společenské vrstvy (Josef Pekař či Josef Čapek píše o bytu rolníků a sedláků), míní se tedy určitá *modalita* existence; vedle toho samozřejmě následný sémantický vývoj akcentuje *prostorový* aspekt. Výraz „byt“ tedy zachovává všechny významové složky výrazu „pobyt“, přitom ale postrádá nepatřičné konotace dočasného přesunu jinam; akcentuje naopak prostorovou dimenzi a modální aspekt; shodně s německým *Dasein* konotuje celý život; a oproti „tubytí“ je skloňovatelný.

Martin Pokorný